

CPB Document

No 21

mei 2002

Actualisatie van de Economische Verkenning 2003-2006

Centraal Planbureau
Van Stolkweg 14
Postbus 80510
2508 GM Den Haag

Telefoon (070) 338 33 80
Telefax (070) 338 33 50
Internet www.cpb.nl

ISBN 90-5833-102-4

1 Inleiding

In december 2001 publiceerde het CPB de Economische Verkenning 2003-2006, een scenario-analyse van de economische vooruitzichten voor de middellange termijn. Die verkenning is onder andere gebruikt als basis voor de analyse van verkiezingsprogramma's. De voorliggende publicatie is een actualisatie van die Economische Verkenning 2003-2006. Voor de jaren 2002 en 2003 sluit het macro-economische beeld geheel aan bij de laatste raming voor de korte termijn, gepubliceerd in het Centraal Economisch Plan 2002. Die nieuwe inzichten voor de korte termijn hebben ook geleid tot enkele aanpassingen van de scenario's voor de jaren daarna. Voor het budgettaire beleid is in beginsel aangesloten bij de voorjaarsbesluitvorming 2002, aangevuld met enkele wetsvoorstellen die recentelijk zijn aangeboden aan de Tweede Kamer.

2 De wereldeconomie

De zwakke volumeconjunctuur in 2001 en 2002 leidt ertoe dat de productie in de industrielanden daalt tot onder het potentiële niveau. De veronderstelde terugkeer naar evenwichtige productieniveaus in 2006 leidt tot relatief hoge groeiramingen. Datzelfde geldt voor de raming van de wereldhandelsgroei. De monetaire autoriteiten zullen naar verwachting weinig moeite hebben de inflatie binnen de doelzones te houden, waardoor ook de rentes laag kunnen blijven. De geprojecteerde effectieve appreciatie van de euro draagt de komende jaren bij aan min of meer stabiele internationale prijzen in euro's.

De belangrijkste variabelen in de ramingen voor de middellange-termijn zijn de potentiële productieniveaus in 2006, dat wil zeggen de productieniveau's onder evenwichtige omstandigheden, zonder conjuncturele of incidentele effecten. Verondersteld wordt dat in alle landen de feitelijke productie in 2006 gelijk is aan de potentiële productie. De laatste wordt bepaald als het product van de potentiële werkgelegenheid en de potentiële arbeidsproductiviteit. De potentiële werkgelegenheid is gelijk aan het trendmatig arbeidsaanbod verminderd met de geschatte evengewichtswerkloosheid. De hoeveelheid kapitaal per eenheid arbeid en de stand van de technologie bepalen de potentiële arbeidsproductiviteit.

De ramingen van de potentiële productie in de industrielanden bouwen grotendeels voort op analyses van de OESO, die dezelfde benadering gebruikt als het CPB in de analyse van de Nederlandse economie. In aansluiting op de jongste CEP-ramingen tot en met 2003 zijn voor de periode 2004-2006 voorzichtige en optimistische potentiële groeipaden gemaakt voor grote regio's in de industriële wereld. De onzekerheden betreffen vooral de toekomstige productiviteitstrends. Daarnaast spelen meer speculatieve factoren een rol, zoals terroristische dreigingen, spanningen in het Midden-Oosten, financiële problemen in een aantal landen waaronder Japan en internationale betalingsbalansonevenwichtigheden.

In de *Verenigde Staten* schommelde de potentiële BBP-groei de afgelopen decennia rond 3% per jaar. De groei van het arbeidsaanbod is geleidelijk teruggelopen door demografische factoren, maar daar staat een duidelijke versnelling van de productiviteitstrend tegenover. Door de ICT-gerelateerde technologieschok steeg de potentiële BBP-groei in de tweede helft van de jaren negentig zelfs tot iets boven 3,5% per jaar. Achteraf gezien lijkt de daardoor uitgelokte investeringshousse deels gebaseerd op te hoog gespannen verwachtingen: sommige ICT-sectoren kampen nu nog met overcapaciteit en door de val van de aandelenkoersen is ook de toegang tot de kapitaalmarkt een stuk moeilijker geworden. De recente investeringsdaling heeft de potentiële groei in de Verenigde Staten iets verminderd. De productiviteitstrend is gedurende de laatste groeivertraging echter beter op peil gebleven dan eerder werd geraamd. Daarom wordt de potentiële productiegroei in het centrale scenario tot 2006 nu geraamd op 3¼%, waar voorheen is uitgegaan van 3% per jaar.

In de *Europese Unie* is het groeitempo van de potentiële productie geleidelijk teruggelopen van circa 4% in de beginjaren zeventig tot 2% in het midden van de jaren tachtig. Daarna volgde een licht herstel tot gemiddeld 2¼% per jaar. De groei van het arbeidsaanbod was de afgelopen decennia tamelijk stabiel, maar de productiviteitstrend vertraagde. Een technologieschok, zoals in de Verenigde Staten, is in Europa nog nauwelijks zichtbaar. In het optimistische scenario wordt ervan uitgegaan dat Europa op dit gebied in de komende jaren een inhaalslag maakt; in het voorzichtige scenario wordt de productiviteitstrend van de jaren negentig doorgetrokken. Voor Europa zijn de groeivoorzichten op middellange termijn sinds november vorig jaar niet veranderd.

In *Japan* is het groeitempo van het potentiële BBP de afgelopen decennia sterk verminderd: volgens OESO-schattingen van circa 6% per jaar in het begin van de jaren zeventig tot ¾ à 1% per jaar op dit moment. De noodzakelijke herstructureringen zullen naar verwachting ook de komende jaren de groeimogelijkheden sterk beperken.

De zwakke volumeconjunctuur in 2001 en 2002 leidt ertoe dat de productie in bijna alle landen terugvalt tot onder het potentiële niveau. De veronderstelling dat de productie in 2006 weer terugkeert naar het evenwichtige niveau impliceert dat de feitelijke groei in Europa jaarlijks ¼% uitgaat boven de potentiële groei. In de Verenigde Staten is het verschil circa ½% en in Japan circa ¾% per jaar. De laagconjunctuur in 2002 leidt ertoe dat de groeicijfers 1999-2002 relatief laag zijn en over 2003-2006 juist relatief hoog, zodat zelfs het voorzichtige scenario voor de verschillende regio's hogere groeicijfers laat zien dan de voorgaande periode.

De monetaire autoriteiten zullen naar verwachting weinig moeite hebben om de inflatie binnen de doelzones te houden. In de projectie neemt de werkloosheid in de meeste landen vanaf 2003 weer geleidelijk af. De verruiming van de arbeidsmarkt op de korte termijn vermindert de opwaartse druk van de arbeidskosten. Daarnaast wordt voor de projectieperiode rekening gehouden met een verminderde marktmacht van OPEC, waardoor de olieprijs gemiddeld iets lager zullen liggen dan in de afgelopen paar jaar. De geringe inflatiedruk biedt uitzicht op rentestanden die in historisch perspectief laag kunnen blijven.

De groei van het wereldhandelsvolume wordt naar verwachting tamelijk hoog. Dat moet ten dele worden toegeschreven aan het feit dat de mondiale productiegroei uitstijgt boven de potentiële groei. Belangrijker is de sterke toename van de invoerelasticiteit in de jaren negentig, die aangeeft dat de groei van de wereldhandel steeds meer uitgaat boven de groei van de

Tabel 2.1 Internationale kerngegevens

	1995-1998	1999-2002	2003-2006 Voorzichtig	Optimistisch
	mutaties per jaar in %			
BBP-volume				
Verenigde Staten	3,5	2¾	3½	4
Japan	1,4	½	1½	2
Eurogebied	2,3	2¼	2½	3
Consumentenprijs				
Verenigde Staten	2,4	2½	2½	2¾
Japan	0,6	-¾	¼	½
Eurogebied	1,9	2	1½	1½
Relevante wereldhandel goederen				
volume	8,0	5	7	8
prijs, exclusief energie (gld/euro)	1,2	1½	-1¼	-½
Invoerprijs Nederland goederen (gld/euro)	0,4	2	-½	¼
	niveaus in eindjaar			
Eurokoers (dollar per euro)	.	0,90	1,00	1,00
Ruwe-olieprijs (Brent, \$ per vat)	12,9	21,0	23	25

wereldproductie. Deze uiting van globalisering betekent tegelijk dat voor de meeste landen de toegevoegde waarde per eenheid verhandeld product afneemt. Mede door de geprojecteerde waardeverhoging van de euro zullen europrijzen van internationaal verhandelde goederen en diensten de komende jaren gemiddeld ongeveer gelijk blijven of licht dalen.

3 De Nederlandse economie 2003-2006

De economische groei in de periode 2003-2006 bedraagt 2½% per jaar in het voorzichtige scenario en 3% in het optimistische scenario. In deze groeiscenario's is rekening gehouden met een positieve conjuncturele component als reactie op de onderproductie in het startjaar 2002, zodat in 2006 een conjunctureel neutraal beeld resulteert. De werkloosheid loopt op naar evenwichtsniveau in 2006 en de structurele groei van het arbeidsaanbod zal de komende jaren mede door de vergrijzing afvlakken.

De structurele groeimogelijkheden van de Nederlandse economie zijn het vertrekpunt van de scenario's voor de periode 2003-2006. Dit wordt ook wel de potentiële groei genoemd en geeft de ontwikkeling van de productie (BBP) onder evenwichtige omstandigheden weer. De werkloosheid wordt daarbij niet beïnvloed door conjuncturele of incidentele factoren, maar ligt op het niveau van de evenwichtswerkloosheid.

In de voorgaande kabinetsperiodes werd de economische groei gedragen door een forse arbeidsaanbodsgroei en een daling van de werkloosheid. De komende jaren zal de arbeidsaanbodsgroei vertragen door de vergrijzing van de beroepsbevolking en door het geleidelijk wegvallen van inhaaleffecten bij de ontwikkeling van de arbeidsparticipatie van vrouwen. De structurele groei van het arbeidsaanbod zal in de periode 2003-2006 naar verwachting 1% per jaar bedragen.

De mogelijkheden voor de groei van de arbeidsproductiviteit zijn voor een belangrijk deel afhankelijk van de voortgaande technische vooruitgang in de informatie- en communicatietechnologie (ICT). Verwacht wordt dat de recent waargenomen versnelling van de arbeidsproductiviteitsgroei in de ICT-intensieve diensten de komende jaren zal doorzetten. De structurele groei van de arbeidsproductiviteit voor de gehele economie wordt ingeschat op 1½% per jaar. Bij een constant niveau van de evenwichtswerkloosheid, onder het uitgangspunt van ongewijzigd beleid, resulteert dan een potentiële economische groei van 2½% per jaar voor de periode 2003-2006.

De inschatting van de potentiële groei is met onzekerheden omgeven, onder andere op het terrein van de participatie van vrouwen en de ontwikkelingen in de ICT. De onzekerheden komen tot uiting in de twee economische scenario's, voorzichtig en optimistisch, voor de periode 2003-2006. In het voorzichtige scenario ligt de potentiële groei een ¼%-punt per jaar onder de centrale raming en spiegelbeeldig in het optimistische scenario een ¼%-punt er boven. De bandbreedte van het voorzichtige en het optimistische scenario heeft alleen betrekking op de onzekerheden voor de potentiële economische groei, hierbij is dus geen rekening gehouden met conjuncturele onzekerheden.

Gegeven de grote onzekerheid over (de duur van) de conjunctuurcyclus is de beste raming van de situatie in 2006 er een van evenwicht. Dit betekent dat in de komende kabinetsperiode een natuurlijke correctie zal plaatsvinden op de conjuncturele onderproductie in 2002, die

besloten ligt in de jongste raming voor de korte termijn. Door de veronderstelde terugkeer naar een conjunctureel neutrale positie op middellange termijn ligt de verwachte feitelijke economische groei voor de komende jaren iets boven de potentiële groei. De economische groei voor 2003-2006 komt dan in het voorzichtige scenario op 2½% en in het optimistische scenario op 3% per jaar.

De recente conjuncturomslag gaat in 2001 en 2002 maar in beperkte mate gepaard met een oplopende werkloosheid. In eerste instantie lopen de vacatures terug, de werkloosheid reageert met een vertraging. Evenwichtsherstel op de arbeidsmarkt in de periode 2003-2006 impliceert dat de werkloosheid in beide scenario's oploopt van 3¼% van de beroepsbevolking in 2002 naar 5% in 2006. Dit niveau van de evenwichtswerkloosheid is een fractie hoger dan in de Economische Verkenning 2003-2006, omdat de replacement rate nu iets hoger ligt als gevolg van een verandering in het belastingplan 2002 (verhoging van de kinderkorting gefinancierd door een verlaging van de arbeidskorting).

De groeivertraging in 2001 en 2002 is vooral neergeslagen in een ongunstige ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit. Spiegelbeeldig zal bij conjunctuurherstel in de periode 2003-2006 de groei van de arbeidsproductiviteit tijdelijk boven het potentiële groeitempo liggen.

Omdat de werkloosheid in de scenario's tot aan 2006 steeds beneden de evenwichtswerkloosheid blijft, gaat van de krappe arbeidsmarktsituatie een opwaarts effect uit op de loonontwikkeling in de komende jaren. Daar tegenover staat wel een neerwaarts effect door de vertraagde doorwerking van de conjuncturele terugval in de arbeidsproductiviteit in 2001-2002. In het voorzichtige scenario bedraagt de contractloonstijging 3½% per jaar, gelijk aan het gemiddelde in de periode 1999-2002. In het optimistische scenario komt als gevolg van de hogere groei van de arbeidsproductiviteit en de hogere inflatie de contractloonstijging op 3¼% uit. Samen met een incidentele looncomponent van ½% en een voorziene verhoging van de pensioenpremies resulteert in beide scenario's een reële groei van de arbeidskosten die iets onder de arbeidsproductiviteitsgroei in de marktsector ligt. Daardoor verbetert de winstmarge en daalt de arbeidsinkomensquote (AIQ) in het beeld voor 2003-2006.

Tabel 3.1 Enkele kerngegevens voor het voorzichtige en het optimistisch scenario, 1995-2006

	1995-1998	1999-2002	2003-2006	
			voorzichtig	optimistisch
	mutaties per jaar in %			
Lonen en Prijzen				
Contractloon marktsector	2,1	3½	3½	3¾
Consumentenprijsindex	2,1	3	2	2¼
Koopkracht modale werknemer (excl. incidenteel)	0,8	2	1¼	1¼
Volume bestedingen en productie				
Particuliere consumptie	3,5	3	2¾	3¼
Bruto investeringen bedrijven (excl. woningen)	7,0	3	2¾	3¼
Goederenuitvoer (exclusief energie)	7,3	4¾	6	7¼
Goederenimport	7,7	4¾	5¾	6½
Bruto binnenlands product	3,4	2½	2½	3
Reëel nationaal inkomen	2,6	3	2½	2¾
Arbeidsmarkt				
Werkgelegenheid in arbeidsjaren	2,5	1¾	¾	1
Arbeidsaanbod in personen	1,8	1½	1	1¼
Arbeidsproductiviteit marktsector ^a (mutatie in %)	1,2	¾	2¼	2¾
	niveaus in eindjaar			
Werkloze beroepsbevolking (in %)	4,9	3¾	5	5
Collectieve sector				
Vorderingensaldo collectieve sector (% BBP)	-0,7	0,1	0,4	0,9
Bruto schuld collectieve sector (% BBP)	66,8	49,6	39,5	37,9
Diversen				
Arbeidsinkomensquote marktsector ^a (niveau, %)	81,0	85¼	83½	83¾

^a Exclusief delfstoffenwinning en exploitatie onroerend goed.

De reële loonstijging vertaalt zich bij een constante microlastendruk in het voorzichtige scenario in een koopkrachtstijging met circa 1¼% per jaar. Dit is een duidelijk gunstiger beeld dan de realisaties in de periode 1995-1998.

De inflatie (CPI) bedraagt in het voorzichtige scenario 2% en in het optimistische scenario 2¾% per jaar, duidelijk lager dan in de periode 1999-2002. De inflatie is mede laag doordat de invoerprijzen in beide scenario's gemiddeld genomen nagenoeg constant blijven.¹ Verder leidde in de periode 1999-2002 de verhoging van de indirecte belastingen tot een hogere inflatie, terwijl in de scenario's voor 2003-2006 de belastingtarieven constant zijn gehouden.

De lonen en prijzen stijgen in beide scenario's harder dan in het buitenland, waardoor de Nederlandse concurrentiepositie verder verslechtert. Hierdoor blijft de groei van de uitvoer iets

¹ Als de geprojecteerde koersdaling van de dollar uitblijft, komt de inflatie jaarlijks ongeveer ½%-punt hoger uit.

achter bij de wereldhandelsgroei. De groei van de particuliere consumptie overtreft de productiegroei en draagt bij aan het conjuncturele herstel. De gemiddelde groei van de bedrijfsinvesteringen ligt ¼%-punt hoger dan de BBP-groei.

Tabel 3.2 Koopkracht standaard huishoudens, exclusief incidenteel, 1995-2006

	1995-1998	1999-2002	2003-2006	
			Voorzichtig	Optimistisch
	mutaties per jaar in %			
Modaal ^a	0,8	2,0	1¼	1¼
Modaal, alleenstaand	0,4	1,3	1¼	1¼
Minimum+500 euro per jaar	1,0	3,2	1¼	1¼
Tweeverdieners met kinderen, 1½ x modaal		1,8	1¼	1¼
Ambtenaar, modaal, cao Rijk		0,6	¼	¼
Ambtenaar, modaal, alleenstaand, cao Rijk		1,0	¾	¾
Minimumuitkeringsgerechtigde met kinderen	0,5	2,0	1¼	1¼
Minimumuitkeringsgerechtigde zonder kinderen	0,4	1,2	1¼	1¼
AOW		1,3	1¼	1¼
AOW+15 000 euro aanvullend pensioen per jaar		0,3	¼	¼

^a Modaal komt in 2002 nog wel maar in 2003 niet meer in aanmerking voor de aanvullende kinderkorting. Indien dit effect wordt meegeteld, komt de verbetering van de koopkracht van modaal in beide scenario's over vier jaar gemiddeld bijna ½%-punt lager uit.

Tabel 3.3 Koopkracht naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, exclusief incidenteel, voorzichtig scenario 2003-2006

Bruto huishoudinkomen ^a	Alleenverdiener		Tweeverdiener	Alleenstaande ^b
	mediaan koopkrachtmutatie in %			
Hoofdverdiener werknemer				
< 150% WML	1¼		} 1¼	1¼
150-250% WML	1¼			1¼
> 250% WML	1		1¼	1¼
Hoofdverdiener uitkeringsgerechtigd				
< 120% WML	1¼		} 1¼	1¼
> 120% WML	1¼			1½
65-plussers				
< 120% AOW		} 1	1¼	1¼
> 120% AOW			1	½

^a Bruto inkomen uit arbeid of uitkering ; WML = bruto minimumloon, AOW = bruto 100% AOW-uitkering.

^b Inclusief alleenstaande ouders.

4 Budgettaire ruimte

Het budgettaire beeld voor de komende kabinetsperiode is ten opzichte van de Economische Verkenning 2003-2006 verslechterd. De belangrijkste verandering is de verslechtering van het EMU-saldo in het startjaar 2002 van 0,6% BBP in het najaar naar 0,1% in het huidige beeld. Daarnaast is de budgettaire ruimte in het voorzichtige scenario neerwaarts bijgesteld van 3½ mld euro naar 2 mld euro. De grootste tegenvallers doen zich voor bij de rentelasten, de zorguitgaven en de werkloosheidsuitkeringen. Het EMU-saldo komt in 2006 zonder nader beleid uit op 0,4% BBP tegen 1,2% in de Economische Verkenning, zodat het budgettaire beeld met circa 4 mld euro is verslechterd. Net als in de voorgaande paragrafen laten de tabellen de bijgestelde raming zien, maar de teksten beperken zich in deze paragraaf tot de verschillen met de Economische Verkenning.

Het EMU-saldo over 2002 wordt in het Centraal Economisch Plan 2002 (CEP) aanzienlijk lager geraamd dan de 0,6% BBP die begin november vorig jaar nog werd verwacht. In de laatste maanden van 2001 zijn de inkomsten uit belastingen en premies 2¼ mld euro tegengevallen, met een structurele doorwerking naar latere jaren.

Tabel 4.1 EMU-saldo, 2002-2006

	2002	2003	2004	2005	2006	2003-2006 gemiddeld
	% BBP					
Vorderingensaldo Rijk	-0,1	-0,8	-0,3	0,3	0,8	0,0
Vorderingensaldo Overige Centrale Overheid	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Vorderingensaldo Lagere Overheid	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3
Vorderingensaldo Sociale Fondsen	<u>-0,1</u>	<u>-0,1</u>	<u>-0,2</u>	<u>-0,4</u>	<u>-0,5</u>	<u>-0,3</u>
EMU-saldo voorzichtig	0,1	-0,5	-0,2	0,1	0,4	0,0
EMU-saldo optimistisch	0,1	-0,5	0,0	0,4	0,9	0,2

Zonder nader beleid bedraagt de budgettaire ruimte voor de volgende kabinetsperiode in het voorzichtige scenario 2 mld euro, tegen 3½ mld euro in de Economische Verkenning. In de scenario's is, bij wijze van technische veronderstelling, de ruimte volledig ingezet voor verbetering van het EMU-saldo. Startend met een overschot van 0,1% BBP in 2002 resulteert nu zonder nader beleid in het voorzichtige scenario een EMU-saldo van 0,4% BBP in 2006. Door diverse incidentele en conjuncturele factoren vindt deze verbetering van het EMU-saldo niet gelijkmatig in de periode plaats. In 2003 en 2004 is er zelfs sprake van een verslechtering ten opzichte van 2002. Gemiddeld over 2003-2006 is het EMU-saldo in het voorzichtige scenario nul.

In het optimistische scenario resulteert zonder nader beleid een gunstiger beeld van de collectieve financiën: het EMU-saldo verbetert dan tot 0,9% BBP; dit komt overeen met een budgettaire ruimte van 4¼ mld euro.

Tabel 4.2 Budgettaire ruimte 2006 in mld euro, prijzen 2002

	Voorzichtig	Optimistisch
Reële stijging inkomsten bij ongewijzigde tarieven	16¼	20
w.v. belastingen	10¼	13
premies	6¼	7¼
gasbaten	- ¼	- ½
Reële stijging uitgaven onder ijklijn bij ongewijzigd beleid	17	18½
w.v. ijklijn Rijksbegroting in enge zin	6½	7¼
ijklijn Sociale Zekerheid en Arbeidsmarkt	5	5¼
ijklijn Zorg ^a	5¼	5¼
Reëel beslag overige EMU-relevante posten	- 2¾	- 3
Budgettaire ruimte (verbetering EMU-saldo)	2	4¼

^a Het Budgettair Kader Zorg, waarmee wordt gewerkt in tabel 4.4, laat in voorzichtig een stijging van 6¼ mld euro zien. In optimistisch is dit 6½ mld euro.

De budgettaire ruimte wordt berekend bij beleidsarme uitgangspunten. Beleidsarm betekent onder meer ongewijzigde belasting- en premietarieven en toepassing van de huidige indexerings- en koppelingsregelingen. Voor de meeste uitgaven op de rijksbegroting is aangesloten bij de meerjarencijfers uit de Miljoenennota 2002, aangevuld met de voorjaarsbesluitvorming. Maar voor bijvoorbeeld de rentelasten, alsook voor de sociale-zekerheidsuitgaven en de zorguitgaven zijn integrale ramingen gemaakt. Wat betreft de zorguitgaven is de raming gebaseerd op beleidsarme verwachtingen omtrent vraag- en aanbodontwikkelingen en de invloed van nieuwe medische technologie.

Tabel 4.3 Reële stijging inkomsten 2006 in mld euro, prijzen 2002

	Voorzichtig	Optimistisch
Rijksbelastinginkomsten	10¼	13
Omzetbelasting	3½	4½
Loon- en inkomstenheffing (belastingdeel)	4½	5½
Vennootschapsbelasting (exclusief gas)	2	2½
Overig	¼	¾
Premies	6¼	7¼
Volksverzekeringen	3½	4
Werknemersverzekeringen	2¾	3¼
Gasbaten (niet-belastingmiddelen)	- ¼	- ½

In het voorzichtig scenario nemen de inkomsten van het rijk en de sociale fondsen in de volgende kabinetsperiode reëel, dat wil zeggen gedefleerd met de prijsstijging van het BBP, met 16¼ mld euro toe. Dat is een verbetering met ½ mld euro ten opzichte van de raming in de Economische Verkenning. De loon- en inkomstenheffing (inclusief de premies volksverzekeringen) draagt ¼ mld euro meer bij aan de budgettaire ruimte. Hierbij vindt een verschuiving plaats van belastingen naar premies als gevolg van nieuwe inzichten over nabetalingen van de fondsen aan het rijk en samenstellingseffecten in de grondslag. De vennootschapsbelasting (exclusief gas) komt ¼ mld hoger uit in samenhang met de gunstiger winstontwikkeling. De overige belastingen blijven ¼ mld euro achter bij de raming in de Economische Verkenning. Dit hangt onder meer samen met nieuwe inzichten omtrent de meevaller dividendbelasting 2001 (zie CEP 2002, p. 133): een groter deel van deze meevaller wordt nu als tijdelijk beschouwd.

De premies werknemersverzekeringen vertonen een ¼ mld euro grotere stijging dan in de Economische Verkenning. Dit komt deels doordat de stijging van de pensioenpremies werknemers in de huidige scenario's wat naar voren is gehaald. De gemiddelde pensioenpremie voor werknemers is in 2002 wat hoger waardoor de grondslagen voor de premies werknemersverzekeringen, en voor de inkomstenheffing, in het basisjaar wat lager liggen. De premie-ontvangsten nemen extra toe door een grotere stijging van het aantal ZFW-verzekerden. Deze laatste correctie heeft ook gevolgen voor de uitgaven onder de ijklijn zorg, zie hierna.

In 2005 worden de premiegrondslagen neerwaarts beïnvloed door de operatie WALVIS². Deze operatie behelst de harmonisatie van de verschillende loonbegrippen waarover premies en uitkeringsrechten worden berekend. Een stijging van de premiepercentages in 2005 is ingezet om te voorkomen dat de premieopbrengsten zullen dalen. De operatie is dus 'lastenneutraal' verwerkt.

² Wet administratieve lastenverlichting en vereenvoudiging in de sociale verzekeringen. Zie CPB Notitie 02/41 d.d. 15 april 2002 'De verwerking van het wetsvoorstel WALVIS in de MLT 2003-2006'.

Tabel 4.4 Reële uitgavengroei per kader in mld euro, prijzen 2002

	Voorzichtig	Optimistisch
Rijksbegroting in enge zin (RBC)	6½	7¼
w.v. volume onderwijs	1½	1½
volume Justitie (asielzoekers)	- ½	- ½
volume Verkeer en Waterstaat (infrastructuur)	¾	¾
volume VROM	½	½
reële bijdrage aan Gemeente en Provinciefonds	1¾	1¾
reële bijdrage voor Internationale samenwerking (HGIS)	½	½
reële rentelasten	- 1¾	- 2
reële rente voor AOW-spaarfonds	½	½
reële loonaanpassing	2½	3
reële prijsaanpassing	½	½
overig	¾	¾
Sociale zekerheid en arbeidsmarkt (SZA)	5	5¾
w.v. volume AOW	1	1
volume ANW, AKW	- ¼	- ¼
volume arbeidsongeschiktheid	1¼	1¼
volume werkloosheid en bijstand	1¾	1¾
overig volume	0	0
reële aanpassing uitkeringshoogte	1¼	1¾
Budgettair kader zorg (BKZ)	6¼	6½
w.v. demografie	1¾	1¾
overig volume	2¼	2¼
reële loonaanpassing	1¾	2¼
reële prijsaanpassing	½	½

De uitgaven van het rijk en de sociale fondsen nemen in het voorzichtige scenario in totaal met 17 mld euro toe, tegen 14¾ mld in de Economische Verkenning. De netto uitgaven op de rijksbegroting in enge zin stijgen met 6½ mld euro, ¾ mld euro meer dan in de Economische Verkenning. Dit wordt vooral veroorzaakt door 1 mld euro hogere rentelasten. Het gemiddelde EMU-saldo komt 0,7% BBP lager uit dan in de Economische Verkenning, met doorwerking naar de EMU-schuldquote. Daarnaast is sprake van een tegenvaller van ruim ¼ mld euro in samenhang met de invoering van een nieuw schuldregistratiesysteem bij het Agentschap van het Ministerie van Financiën, waardoor de registratie van de rentebetalingen op transactiebasis is verbeterd.

De reële uitgaven in de budgetdisciplinesector Sociale Zekerheid en Arbeidsmarkt (SZA) stijgen in het voorzichtige scenario met 5 mld euro, tegen 4½ mld euro in de Economische Verkenning. Deze stijging is geconcentreerd bij de werkloosheids- en bijstandsuitkeringen en hangt samen met de opwaarts bijgestelde raming van de werkloze beroepsbevolking in 2006.

De reële uitgaven aan zorg, vallend onder het Budgettair Kader Zorg (BKZ), stijgen met 6¼ mld euro. Dit is een toename van ½ mld ten opzichte van de Economische Verkenning. Van die

toename is een kleine $\frac{1}{4}$ mld euro het gevolg van de geactualiseerde cijfers voor lonen, prijzen en rente. Het andere gedeelte van de toename van de uitgaven aan zorg, ruim een $\frac{1}{4}$ mld euro, is het gevolg van verbeterde berekeningen. De indexering van de kapitaallasten is iets veranderd, en voor de loon- en prijsbijstellingen zijn de meest actuele gewichten gebruikt. Tegelijkertijd is $\frac{1}{2}$ mld verschoven van de loonaanpassing naar de prijsaanpassing.

De reële uitgaven aan zorg vallend onder de ijklijn zorg nemen met $5\frac{1}{4}$ mld euro toe. Dit is een toename van $\frac{3}{4}$ mld euro ten opzichte van de Economische Verkenning. Van deze toename is bijna $\frac{1}{2}$ mld het gevolg van de toename van het BKZ aangezien een groot gedeelte van de BKZ-relevante uitgaven ook onder de ijklijn vallen. De rest wordt veroorzaakt doordat naar verwachting het aantal ZFW-verzekerden meer zal toenemen dan waarmee ten tijde van de Economische Verkenning werd gerekend. Hierdoor veranderen de uitgaven vallend onder het BKZ niet want het aantal particulier verzekerden neemt minder toe dan in de Economische Verkenning was voorzien. Overigens is deze actualisatie vrijwel neutraal voor de budgettaire ruimte omdat de premie-inkomsten werknemersverzekeringen (zie tabel 4.3) hierdoor eveneens toenemen.

Tabel 4.5 Reëel beslag overige EMU-relevante posten in mld euro, prijzen 2002

	voorzichtig	optimistisch
Reëel beslag overige EMU-relevante posten	- $2\frac{3}{4}$	- 3
w.v FES-saldo	- $1\frac{1}{4}$	- $1\frac{1}{4}$
rente voor AOW-spaarfonds	- $\frac{1}{2}$	- $\frac{1}{2}$
overig	- $1\frac{1}{4}$	- $1\frac{1}{4}$

De ijklijnen voor de uitgaven en de ijklijnen voor de inkomsten bevatten niet alle voor het EMU-saldo relevante posten. Een voorbeeld is het saldo van het Fonds Economische Structuurversterking (FES). Het reële beslag van deze overige EMU-relevante posten is in het voorzichtig scenario - $2\frac{3}{4}$ mld euro, $\frac{1}{4}$ mld euro lager dan in de Economische Verkenning.

Na het afronden van het CEP 2002 zijn in de Voorjaarsnota nieuwe inzichten gepresenteerd over de uitvoering van de begroting 2002. Ten dele betrof het de nieuwe macro-economische inzichten die ook in deze actualisatie zijn gebruikt. Voorts was sprake van enkele nieuwe beleidsvoornemens. Enkele daarvan zijn nog niet verwerkt in deze raming. Het gaat bijvoorbeeld om de verlaging van de EU-afdrachten met $\frac{3}{4}$ mld in 2002 aflopend naar $\frac{1}{4}$ mld in 2006. Daartegenover staan diverse intensiveringen zoals het plan van aanpak drugscoeriers, onderwijshuisvesting en SUWI businessplannen. Bovendien is sprake van een verhoging van het niveau van de uitgaven aan zorg vallend onder het BKZ met ruim $\frac{1}{4}$ mld euro in de periode 2002 tot en met 2006. Ten behoeve van de aanpak van wachtlijsten en vergroting van de

capaciteit wordt namelijk ruim $\frac{1}{4}$ mld euro geïntensiveerd. Anderzijds wordt er bespaard op geneesmiddelen uitgaven door vooral het verhogen van de *clawback*. Per saldo leiden deze posten niet of nauwelijks tot een verandering van het EMU-saldo in 2002 en in 2006.